

A SZOCIALISTA ÉLETMÓD ÉS A MŰVELŐDÉS KAPCSOLATÁNAK
NÉHÁNY KÉRDÉSE

A szocialista életmód és a művelődés kérdésköréről szólni szeretném előrebocsátani, hogy nem szándékom valamiféle soha nem hallott, merőben új dolgot kifejteni, inkább talán arra próbálok törekedni, hogy ezzel a fogalomkörrel kapcsolatban a most örvendetesen széles körben folyó társadalmi közgondolkodáshoz, közbeszélgetéshez kapcsolódjak. Hiszen az utóbbi években és különösen a XI. kongresszus óta a szocialista életmód kérdése mind sokoldalubban kerül napirendre.^{/1/}

Pártunk XI. kongresszusán elfogadott programnyilatkozat a fejlett szocialista társadalom építésének 15-20 esztendőös jövőterve tulzás nélkül történelmi jelentőségűnek nevezhető még akkor is, ha nem szakaszhatár jellegű társadalmunk fejlődésében. Történelmi jelentőségű többek között azért, mert egy konszolidált fejlődés két évtizede után a magyar társadalom történetében először tekintünk 15-20 évre előre. Ez óriási jelentőségű az emberi életmód és a művelődés szempontjából egyaránt.

Fontos tényező a cselekvő ember helye, szerepe fejlődésünkben, növekvő lehetősége és felelőssége feladataink megoldásáért. Hiszen ha megnézzük, a legnagyobb mozgósítható erőtartalmúknak éppen az alkotó emberben vannak; és ezzel nekünk sokoldaluan foglalkozni kell. A növekvő feladatokkal együtt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy megvalósítható célok jelentkeznek az ember számára. Az emberfeletti feladatok hangsúlyozása önmagában felment a felelősség alól. Tehát nem em-

berfeletti, hanem reálisan megoldható feladataink vannak az életmód területén és a művelődés területén egyaránt.

A Központi Bizottság 1976. október 26-i ülése a pártpropaganda szemszögéből megközelítve, de tartalmi kérdések oldaláról is foglalkozik az életmóddal. Idézzük a dokumentumnak ezt a részét, amely az életmód lényegét érinti, és a későbbiekben erre több vonatkozásban visszatérünk. "A pártpropaganda az elmúlt esztendőkből növekvő figyelemmel és alapjában helyesen magyarázta az életmód kérdéseit. Természetesnek kell venni, hogy e témáról a propagandisták között és a tudományos közéletben élénk viták folynak. Ezek a viták termékenyek." Anélkül, hogy a további viták elé vágnánk, a propagandamunka irányításában két kérdésre különösen rá kell irányítani a figyelmet. Az egyik: az életmód és a szabadidő összefüggése /erre majd még egy relációban kitérek/. Egyesek az életmód szocialista átalakítását leszűkítik a szabadidő tartalmas el-töltésére. Valóban fontos a szabadidő kihasználása aktív pi-henésre, a személyiséget fejlesztő önművelésre, kulturálódás-
ra, sportra. Az életmódnak azonban mégiscsak az egyik terüle-
te; semmivel sem kevésbé fontos a kulturált munka, a közéleti
tevékenység. Jobban terjeszteni kell azt a felismerést, hogy
életünk a szocialista módon végzett munkában, a kisebb-nagyobb
kollektívákban való tevékeny és felelős társadalmi részvétel-
ben és a családban telitődik szocialista tartalommal.

A témával kapcsolatban a másik nagy figyelmet érdemlő kérdés: az életmód alakítása - olvashatjuk a KB anyagban. A propagandában óvakodni kell attól a leegyszerűsítéstől, hogy az életmód fejlesztését pusztán nevelési kérdésnek fogjuk fel. A szocialista életmód mindenek előtt társadalmi cselekvés. Minden olyan elképzelés hibás, amely felülről és kívülről "be-
vezetni akarja a szocialista életmódot, nem pedig a társadalom
belső fejlődésére és igényeire építeni. Nem becsüljük le az
eszmei ráhatás jelentőségét, de hangsúlyozni kell: végső soron
nem egyesek fogják az emberek többségét megtanítani, hogyan
éljenek szocialista módon, hanem a társadalom fejlődése terem-
ti meg és formálja a szocialista életmód tartalmát, értékrend-
jét.

Hibás az a nézet is - folytatódik a KB dokumentum -, amely a gazdaság szocialista fejlődésével automatikusan elintézettnek veszi az életmód szocialista átalakítását. Célunk: a szocialista építés célja a jólét növelése, a szükségletek mind teljesebb kielégítése. De figyelembe kell venni egyrészt, hogy olyan kielégítése, ami nem sérti elveinket, s nem szül antiszociális jelenségeket; másrészt, hogy a társadalom fejlődésében is vannak egyenetlenségek, ellentmondások, hibák, amelyek szintén negatív hatást gyakorolhatnak. Ezért a társadalom fejlődésétől, anyagi alapjainak gyarapodásától önmagában nem várható el a szocialista életmód terjedése, általánossá válása. A propagandának egyik lényeges feladata, hogy segítse elterjeszteni azokat az új, szocialista vonásokat, amelyek társadalmi forradalmunkban kialakultak, s már valamilyen fokon a szocialista életmód sajátos elemeivé váltak. Tárogassuk a meglévő, - ha még nem is teljesen kiforrott - szocialista vonásokat, jelenségeket; segítsük kibontakoztatni őket, az életmód legfontosabb területein. Már most meg lehet mondani, hogy melyek a szerintünk támogatást érdemlő jelenségek, és melyek a nemkívánatosak, a kispolgári, a burzsoá szemlélet és magatartás maradványai, amelyek ellen harcolnunk kell.^{2/} Ez a megközelítés egyrészt elutasítja az ugynevezett "felvilágosító" szemléletet, másrészt elutasítja a körülmények automatizmusának szemléletét az életmód kérdésében.

A szocialista életmód történelmi képződményei:

Az életmód, a szocialista életmód történelmi képződmény. A szocialista életmód a felszabadulás óta eltelt évtizedekben alakult, formálódott, fejlődött. Ahhoz, hogy a szocialista életmód mai helyzetét illetően reálisan alkossunk véleményt, mindenképpen számot kell vetni azzal, hogy mit örököltünk életmódban a felszabaduláskor a régi társadalmi rendszertől. Az "ezernyi fajta népbetegség" sorában az életmód népbetegségei is ott voltak. A feudálkapitalista viszonyokból származó tényezők: a kevés ideológiailag képzett munkás, még ke-

vesebb ilyen paraszt vagy értelmiségi; a szorgalmas, de önmagával szemben is kuporgató parasztság; az urhatnám kispolgárság; a származás, a rang, a szolgálalelkűség, az alkotó ember eltiprása, mint az uralkodó osztály társadalmi gyakorlata; a nacionalizmus; a vallás; a Nyugat-imádat; az antikommunizmus; a szovjetellenes politika, és sorolhatnánk mindazokat a tényezőket, amelyek - közismerten - a felszabadulást megelőzően az uralkodó osztály által diktált vagy befolyásolt életmódszemléletekre jellemzőek voltak. Ugyanakkor életmódunk alakulásánál, formálásánál vissza kell utalni azokra a pozitív tényezőkre is, amelyek a felszabadulást megelőzően a magyar társadalomban jelen voltak: az illegális kommunista mozgalom, a munkásmozgalom, a haladó paraszti, értelmiségi törekvések, mozgalmak, állásfoglalások. Ezeket sok sajátosság elválasztotta egymástól, egy nagyon lényeges életmódtényező azonban mindenképpen közös nevezőre hozta őket: ez pedig a felelősség a társadalomért, a hazáért, a népért, az országért. És ez nagyon jelentős előzmény a szocialista életmód mai alakításában, formálásában, amelyet ápolnunk és tisztelnünk kell.

A felszabadulást követően az új társadalmi viszonyok között az életmód új kritériumai kerültek felszínre és lettek meghatározók - részben a felszabadulás előtti pozitív törekvések folytatásaként, másrészt az új körülmények közötti új kérdésekre adott válasz formájában. A több, mint három évtized fejlődését áttekinteni az életmódformálásban itt nincs mód és idő. Arra azonban mindenképpen utalni kell, hogy az alig több, mint három évtized, alig emberöltőnyi idő alatt az életmód hazánkban gyökeresen átalakult. A szocialista jegyek lettek a meghatározói mindinkább az életmódnak, és ez óriási jelentőségű. Azért kell ezt egyebek között hangsúlyozni, mert néha talán az indokoltnál pesszimistább az életmódunk, a közgondolkodásunk megítélése a napi beszélgetésekben. Időnként illúziókhöz mérjük realitásainkat, nem ismerjük el eredményeinket. A három évtized az életmód és a művelődés szempontjából is óriási jelentőségű határköveit a politikai, a gazdasági, a társadalmi, a kulturális fejlődés területén felsorolni is rövid volna itt az idő. Csupán néhány tényezőt emelünk ki: a munkásosz-

tály és pártja vezető szerepe, a munkás-paraszt szövetség, a népi-nemzeti egység szilárd, a hazafiság és az internacionalizmus egysége és azonossága gyakorolt társadalmi magatartási norma, a magyar-szovjet barátság nemzeti ügyünk lett, a marxizmus-leninizmus hegemon szerepe a társadalomban; a munkáserkölc mindinkább társadalmi normává fejlődik, az alkotó ember méltóságának megbecsülése; a nők egyenjogúsága hatalmasat fejlődött, a parasztság életmódja minőségileg megváltozott a mezőgazdaság szocialista átszervezése eredményeként, a politika és a tudomány szövetsége és egymásra utaltsága társadalmi fejlődésünk fontos tényezője, és más fontos elemek. Nagy mennyiségi és minőségi, összességében nagy extenzív feladatok fejlődése van mögöttünk az életmód formálásában is, és a most következő időszak sokkal inkább a kevésbé látványos tennivalókat, a napi aprómunkát adja feladatul az életmód formálásában is. Ezek azonban semmivel sem kevésbé fontosak, hiszen előrehaladásunknak nagyon lényeges elemei. Hiszen távolról sem kész a mű. Madách szavait nagyon szabadon idézve "a gép forog, az alkotó nem pihenhet". A szocialista életmód továbbfejlesztésében, a társadalmi feltételek alakításában és a nevelőmunkában egyaránt a megoldottaknál nem kisebbek az előttünk álló teendők.

A termelési életmód

A továbbiakban a szocialista életmód három nagy kérdéskörével kívánunk foglalkozni - a napi társadalmi gyakorlat szemszögéből, hiszen életmódunk nem elvontan, hanem a mindennapok valóságában realizálódik. Ez esetben három nagy emberi élet-szférában vizsgáljuk az életmód kérdését, amely valószínű, hogy átfogja az ember egész életét; a termelési életmód, a közösségi életmód és a családi élet, a magánélet életmódja. Természetesen nem egymástól elválasztható életmódszférákról van szó, hanem egymással szervesen összefüggőekről. Az életmód különböző elemeivel való foglalkozást illetően még történeti fontossági sorrend is van. Azt gondoljuk, hogy a fejtett szocialista társadalom építésének menetében ezzel a három életmódszférával valószínű, hogy hosszú ideig kell majd foglalkoznia.

Az első kérdéskör a termelési életmód. Miért ezzel foglalkozunk elsősorban? Ennek is több oka van. Az első, a döntő és a lényeges, hogy a szocialista társadalom termelői társadalom. És ezen az alapon lépünk fel a "fogyasztói társadalom" szemlélete ellen. A fogyasztás fejlesztése természetesen a szocialista fejlődésnek is alapvető törekvése. A társadalom jellege azonban termelői társadalom. A termelői társadalom primátusa mellett több okot tudunk felsorolni, e helyen csak kettőt próbálunk kiemelni. Az egyik: a történelem fejlődése egyértelműen bizonyítja, hogy az emberi civilizáció a gazdaság, a kultúra, a társadalom a történelemben mindenkor a termelés révén ment előre, és nem a fogyasztás alapján. A fogyasztás a termelés eredménye, következménye, feltétele stb., de semmi szín alatt nem meghatározó.

A másik tényező, - amely miatt a fogyasztói társadalom szemléletével szemben nagyon határozottan fellépünk - az, hogy a munkásosztály vezető szerepe a szocialista társadalom építésének menetében azáltal predestinált, hogy döntő szerepet játszik a termelésben, a társadalmi javak előállításában. Vagyis a javak előállításának fő terhére viseli a munkásosztály, és vezető szerepének ez meghatározó tényezője.

A következőkben a termelési életmód néhány napi összefüggésével foglalkozunk. Bizonyára mindannyian emlékezünk arra, hogy pártunk XI. kongresszusán nagyon találóan fogalmazódott meg az életmódváltásnak az a gondolata, hogy hazánkban túl vagyunk a "miből éljünk?" gondjain, és egyre inkább a "hogyan éljünk?" feladataival kell foglalkozni. E nagyon találó megállapítást tovább lehet gondolnunk az életmód termelési összefüggése szempontjából is. Történelmünkben ugyanis - és ez a történelem bizonyos szempontból az utóbbi évtizedek egy részére is vonatkozik - a "miből éljünk?" problémája általában együtt jelentkezett a "hol dolgozunk?" kérdéssel. A "hogyan éljünk?" feladata pedig azzal kezdődik, hogy "hogyan dolgozunk?". Nagyon lényeges ez a fajta megközelítés, hiszen ki ne emlékezne arra a nagyfokú munkanélküliségre, amelyet a felszabadulás után fel kellett számolni és nagy erőfeszíté-

seket vett igénybe. A munkaerő-felesleg hosszú ideig létezett, amelyet az utóbbi időben közismerten a munkaerőhiány váltott fel. De a "hol dolgozzunk?" kérdés megválaszolását nagymértékben befolyásolta hazánkban az ipar aránytalan területi elosztása, a demográfiai problémák és sok minden. De tuljuttunk a "miből élünk, hol dolgozzunk?" kérdésén, és a "hogyan élünk, hogyan dolgozzunk?" feladata került előtérbe.

Miért kell nekünk a "hogyan dolgozzunk?" tennivalóival az eddiginél többet foglalkozni? Ennek is több oka és összefüggése van, amely közül az egyik a társadalom termelési időalapjának helyzete. A felszabadulást követően viszonylag hosszú ideig a gazdasági fejlődés növekvő társadalmi termelési időalappal realizálódott, hiszen megszüntettük a munkanélküliséget, a munkaerő-felesleget, nagy demográfiai korszakok léptek az aktív keresők közé. Mostanára azonban eljutottunk oda, hogy a társadalom termelési időalapja nem növekszik lényegesen, sőt csökkenő tendenciák alakulnak ki, és a demográfiai helyzetünk is olyan, hogy 1982-ben a huszadik századi magyar társadalom történetében először kevesebb lesz a munkából élők, mint a munkából kilépők száma. Ez a hullámszerűen hosszú ideig jelen lesz demográfiai helyzetünkben.

Nos, melyek azok a tényezők, amelyek a társadalom termelési időalapját csökkentik? Csökkentette a társadalom termelési időalapját a 44 órás munkahétre való áttérés, amely nagyon indokolt lépés volt, de a társadalom termelési időalapját több százalékkal csökkentette. Folyamatosan csökkenti a társadalom termelési időalapját annak a helyes és igazságos döntésnek a megvalósítása, amely a XI. kongresszuson született, és abban nyilvánul meg, hogy a termelőszövetkezetekben dolgozók nyugdíjkorhatára 5 év alatt a munkás-alkalmazotti nyugdíjkorhatárra kerül. Helyes, indokolt és időszerű döntés volt. A termelési időalapban azonban úgy jelentkezik, hogy minden évben két évjárat megy nyugdíjba, vagyis gyorsabban növekszik az el-tartottak, mint a keresők száma.

Helyes és időszerű döntés és törekvés a népesedéspolitikában a GYES egésze. Azonban ma a termelésre ez olyan hatással van, hogy a keresőképes nők 7-8 százaléka GYES-en van. Nagyszerű funkciót teljesít, anyai funkciót, munkaerőreprodukáló funkciót, de pillanatnyilag nincs ott a termelésben, tehát csökkenti a társadalom termelési időalapját. Csökkenti a társadalom termelési időalapját átmenetileg az a nagyon helyes törekvés, amely abban nyilvánul meg, hogy az iskoláztatás mindinkább kitolódik. A felnövekvő társadalom döntő része 17-18 éves korig jár iskolába. A jövőben is erre törekszünk, közismerten általánossá kívánjuk tenni 15-20 éven belül a középfoku oktatást - hiszen fontos minél magasabb felkészültséggel kapcsolódni be a termelésbe, - de átmenetileg ez is csökkenti a termelési időalapot. És emellett csökkentette a termelési időalapot a táppénzfigyellem terén hosszú ideig megnyilvánult fegyelmezetlenség is, ami abban nyilvánul meg, hogy egyidőben az aktív kereső lakosság 6,5 százaléka táppénzen volt, miközben örvendetesen a járványok elkerültek bennünket. A táppénzfigyelmet meg kellett szigorítani. Természetesen senki nem azt akarja, hogy beteg emberek dolgozzanak. A táppénz azért van, hogy aki beteg, annak az emberi létbiztonsága garantált legyen.

Több tényezőt lehetne még sorolni, amely a társadalom termelési időalapjának csökkenését hozza magával. Éppen ezért kulcskérdéssé vált a csökkenő időalap jobb, teljesebb kihasználása. Ugyanakkor közgazdászok számításai szerint az ilyen gyors ütemben csökkenő vagy stagnáló társadalmi termelési időalapnak is mintegy 20 százaléka "üresjárat". Ez óriási tartalék, emberi, alkotási tartalék. A munkaidőt a jövőben mindinkább a hatékony munkára, a kapacitások jó hasznosítására kell fordítani.

A termelési életmód egyik eleme a munkaidő kihasználásának hogyanja, a tudományos-technikai forradalom és a termelés összefüggése. A TTF legfőbb vonásai e körben mindenképpen ismeretesek, arról nem szólunk. Csupán azokra a végletes közszemléleti megközelítésekre utalunk, amelyek egyrészt minden probléma megoldását a TTF-től várják, másrészt vannak, akik elba-

gatelizálják a TTF jelentőségét. Azt gondoljuk, egyik szemléletnek sincs helye. Életmódunkat, szemléletünket az új helyzetben kell alakítanunk társadalmi méreteken a realitások alapján. Már Marx megfogalmazza, hogy a tudományos-technikai fejlődés e szakaszában a tudomány a termelési folyamat tényezőjévé, funkciójává válik, vagyis az ipari forradalomnak az az egyszerű sémája, hogy a termelés megrendeli a technikától, a technika a tudománytól az új kérdések megoldását, megfordul: és a tudomány diktál a technikának, illetve a technika a termelés folyamatának. Ebben az összefüggésben különösen nagy súlyt kap az a fogalom, amelyet Krupszkaja használt először az 1930-as évek derekán, az első szovjet ötéves terv után, nevezetesen a szocialista munkakultúra fogalmát. A munkakultúrában benne foglaltatik, hogy a munkaidőt munkával töltjük és olyan munkával, amely az adott körülmények és lehetőségek szerint a legtöbbet adja. S ebből a szempontból különösen jelentős és fontos az ismeretek karbantartása, az, hogy a csökkenő termelési idő alatt többet tudjunk produkálni, - a képzés, az önképzés belső kényszerré fejlesztése.

A tanulási életmód

A tanulás életmóddá fejlesztésének feladatánál kitérünk a tankötelezettségi törvényre. Az imént utaltunk arra, hogy - örömdetesen - a társadalom mind nagyobb része elvégzi a középiskolát, és ez jó. De ez nem feledtetheti velünk azt, hogy a 14 évesek általában 10-15, helyenként 20, a 16 évesek 8-12 százaléka anélkül lép be a társadalmi termelésbe, hogy élete első törvényes kötelezettségét, nevezetesen a tankötelezettséget teljesítette volna. Mert addig tulajdonképpen jogai vannak egy gyereknek: megszületik, létezik, törődnek vele stb. Első alkotmányos kötelezettsége, hogy 14., rosszabb esetben 16. éves korára megszerezzen egy alapvető ismeretet. És ez nagyon komoly életmódprobléma is. Nagyon nehéz azt a fiatalt egy permanens önképzésre, képzésre inspirálni a későbbiekben, aki így indul neki a művelődésnek. Életmódformálásunkban, propagandánkban ennek sokkal nagyobb szerepet kell adni a csa-

lában, az iskolában, a tanácsoknál, és egyáltalán jobban megkövetelni a tankötelezettségi törvény teljesítését. Hiszen gondoljunk csak bele: adva van egy 20-22 éves fiatal, a maga 6 elemijével, akivel kapcsolatban mit tehet a vállalat és a termelőszövetkezet. Azt, hogy beiskolázza, mert ez az alapvető társadalmi érdek. És mi történik, ha a fiatalot beiskolázzuk? Külön kedvezményeket kell neki adni, természetesen, amikor elvégzi a nyolc elemet, akkor "tartja a tenyerét" órabéremelésért, prémiumért, jutalomért, dicsőségtábláért. De akkor mit mondjon az, aki elvégezte az általános iskolát 14 éves korában és 22 éves korára már egyéni úton a szakmunkásvizsgát is letette? Talán gondolkodni kell azon, hogy miközben az általános iskolai esti-levelező oktatás fejlődésünk elmúlt évtizedeiben korábbról örökölt évtizedes igazságtalanságok megszüntetésének volt a fóruma - hiszen azok végezték, akik 1945 előtt nem tanulhattak -, ha nem vigyázunk, a következő évtizedekben új társadalmi igazságtalanságoknak lesz a gyökere.

Vagyis, nem kellene "tulajnározomunk" azokat, akik önhibájukból nem végezték el azt, ami a feladatuk. Persze - hangsúlyozom -, amikor már az a kérdés, hogy valaki elvégezze vagy ne végezze 22 éves korában az általános iskolát, akkor a legokosabb, hogy mégis elvégezze - és önmagunkkal alkudjunk meg. Igazságosságra törekvő elveinkkel alkuszunk meg azért, hogy néhány tizezerrel kevesebb legyen azoknak a száma, akik nem végezték el az általános iskolát. A tankötelezettségi törvényt - mint életmód- és művelődési tényezőt - nagyon kiemeljük, és fontosnak tartjuk.

A másik életmódtényező a művelődésnél az önképzés előtérbe kerülése az intézményes képzés, továbbképzés mellett. Ez is másként jelentkezett pár évtizeddel korábban. Amikor jelentős munkaerő-felesleg volt, elegendő volt a társadalmi termelési időalap, természetesen nem okozott gondot olyan művelődési formák kialakítása, amely általában szervezett formában szabadsággal, órárajárási, tanulmányi szabadsággal jártak. Akkor még volt, aki helyettesítette a munkaerőt, a tanulási érdekeltégi rendszer is erre koncentrált. Most azonban, amikor csök-

ken a társadalom termelési időalapja, abban vagyunk érdekeltek, hogy olyan formákat alakítsunk ki, amelyek keretében szabadidőben történjék a tanulás. Ami természetesen nem azt jelenti, hogy megszűnik a tanulmányi szabadság máról holnapra. Semmiféle radikális dologra nem gondolok. De a folyamatok mindenképpen az önképzés mellett szólnak, s végig kell majd gondolnunk - a televízió Mindenki Iskolája sorozatához hasonlóan -, hogy azokat a formákat állítsuk előtérbe, és azt értékeljük magasabbra, amelyek a munka mellett történnek a szabadidőben.

Emlékezetem szerint, ha összeszámoljuk, hogy hazánkban az elmúlt 15 esztendőben mennyi könyv és publikáció jelent meg a szabadidőről és mennyi jelent meg a munkaidőről, tartok tőle, hogy a szabadidőt sokkal inkább "körültáncoltuk", mint a munkaidőt. Valószínű, ezt az aránytalanságot is meg kell szüntetni. Tisztázni kell azt is, hogy hol kezdődik a szabadidő és meddig tart a munkaidő. Ha az ötvenes-hatvanas éveket hasonlítjuk össze, azt gondolom, egy érdekes fordulat következett be. Amíg a negyvenes évek végén, az ötvenes évek első felében - objektív társadalmi okokból és szubjektív tuhhajtásokból - összekeveredett a munkaidő és a szabadidő - a szabadidő rovására -, mert kellett tulórázni, hogy felöltözzünk és legyen mit enni, kellett tulórázni, mert divat volt, tehát a szabadidőt elvitte a munkaidő. Mintha a hatvanas évek vége felé ez az összekeveredés úgy történt volna, hogy a munkaidő egyrészét elvitte a szabadidő. Pénteken "már nem nagyon", hétfőn "még nem nagyon" megy a munka. Önök ismerik azt, hogy amikor a szakközépiskolákba a nyári gyakorlatról visszamennek a gyerekek, akkor nem ritkán mondják a pedagógusoknak, hogy minek kell itt az iskolában "stréberkedni", hiszen odakint azt látják, hogy szombaton "már nem nagyon", hétfőn "még nem nagyon" dolgoznak. Az iskolai nevelőmunkát ez nem ritkán rontja. Érdemes volna azzal is részletesen foglalkozni, hogy az oktatásügy munkakulturája, szervezettsége és a termelés munkakulturája, szervezettsége között milyen az összhang, és hol vannak a disszonanciák, hiszen az oktatásügy feladata, hogy a termelésre készítsen fel. Ha a gyermek egy szervezettebb rend-

szerben, egy szervezetlenebb követelményrendszerre készül fel, az nagymértékben rontja a nevelés hatékonyságát. A munkaszervezés előtérbe kerülése ebből a szempontból is nagyon lényeges, és pozitívan fog majd visszahatni az oktatásügyre is.

A szabadidő - ahogyan Marx fogalmazza - a "pihenőidő és a magasabb tevékenységre való idő". Azzal is érdemes majd foglalkozni, hogy mit jelent a pihenőidő, hiszen a szocialista életmód része a pihenés, a szórakozás is. "Nem bűn" nevetni és vidámnak lenni a szocialista életmód keretében. Az utóbbi időben már örvendetesen a szórakoztató filmeket és szindarabokat is "elviseli" a kritika, mert egyidőben csak a "kardélrehányásnál" kezdődött a művészet a kritika egy részében, pedig pihenni, szórakozni is kell.

A szabadidőnek lényeges eleme a sport, amely eléggé kikerült a mi szabadidős szemléletünkéből. Ha nem figyelünk fel időben, a nyomor betegségeit a jólét nyomorúságai fogják felváltani.

A magasabb tevékenységre való idő egy része az a bizonyos önképzés, amelyre már utaltam, másik része a közéleti tevékenység. Az elmúlt egy esztendőben több rendelkezés született - először is a párton belül - arra, hogy a politikai rendezvényeket tegyük munkaidőn kívülre. Sok helyen már eddig is így volt, de ezt is általánossá kell tenni, hiszen megint ott tartunk, hogy a munkaidőn belüli politikai rendezvényeink zömében akkor alakultak így, amikor volt elég munkaidőnk. Vagyis a magasabb tevékenységre való időt illetően a politikai rendezvények munkaidőn kívülre kerülése az életmódnak nagyon fontos eleme. A szabadidőnél még két dologra utalnék. Szociológiai empirikus vizsgálatok szerint - amelyek tévedhetnek is, de a tapasztalatok ez esetben jelentősen egybeesnek a felmérésekkel, - a szabadidő-szemlélet eléggé kereset-centrikus. Az az ember örül a szabadidőnek, aki pluszkeresethez jut. Ezen el kell gondolkodni. El kell gondolkodnunk azon, hogy oktatásügyünkben az alsó tagozatban bevezettük a 11 napos ciklust, minden második szombat szabad. Iskoláink zöme nagyon demokra-

tikusan döntötte el, hogy melyik szombat legyen szabad. Megkérdezték a szülőket, és amely szombat a szülők nagyobb részének szabad, az a szombat lett az iskolában is szabad. A munkahelyek is nagyon pozitívan álltak hozzá a szabadszombat cserékhez. Mégis az a tapasztalat, hogy sokszor a gyermekeket elviszik az iskolába szabadszombaton is, mert így nem zavarnak otthon a különkeresetben, a pluszmunkában. Márpedig a 11 napos ciklus bevezetése - egyéb okok mellett - azértis történt, hogy a gyermek többet legyen a családdal. Ha évtizedekre összehasonlítjuk, hogy mennyit van ma egy gyermek a családdal és mennyit volt 30-40 éve, a fejlődés úgy hozta, hogy ma kevesebb időt tud a családdal tölteni. Vagyis, itt is van olyan életmód-szemléleti probléma, hogy a szülők nem kis része nem akarta észrevenni, hogy tulajdonképpen a családi életre nevelést a családnak mint személyiségformáló tényezőnek a szerepét akartuk növelni a 11 napos ciklussal.

A közösségi életmód

A közösségi életmódot is többféleképpen lehet megközelíteni. Ugy vetném fel a szocialista társadalom és az életmód összefüggését, hogy a szocialista társadalom mindenekelőtt közösségi társadalom. Közösségi társadalom, amely sok mindenben megnyilvánul, többi között abban is, hogy a társadalom az egyén számos gondját átveszi, magáévá teszi, vagyis törődik az egyén gondjával. József Attila más apropóból írott és más megközelítésben felvetett gondolatát szabadon idézve azt mondanám, hogy a szocialista társadalom nemcsak szívére, hanem vállára is veszi az egyén számos terhét, gondját. Örvendetesen ez fordítva is mind gyakrabban van így. Mind több ember olyan, aki nemcsak szívére, hanem a vállára is veszi egy kisebb vagy nagyobb közösség örömét, gondját, baját, és talán éppen ezek számának növekedésével együtt jár az, hogy mind felismerhetőbbé válnak azok, akik nem ezt teszik, azok, akik "kibicek", akik kívülről nézik a dolgokat. Ragaszkodva még az előbbi József Attila-i szavakhoz, inkább a szívükre veszik a világ baját, mint a vállukra vennék egy kis probléma megoldását. De ezek

száma csökken, bár még nem kevés, és éppen az életmódfejlődésnek fontos eleme, hogy aki nem a szocialista életmód szerint dolgozik, tevékenykedik, mind láthatóbbá válik.

Mi az, amit vállalra vesz a társadalom? Mindenekelőtt a béke biztosítását. Hiszen szocialista életmódról olyan viszonyok között, amikor nincs béke, akkor egész másként kell és lehet beszélni, mint amikor béke van. Fontos eleme a társadalom felelősségvállalásának az alkotmányosság, a törvényesség, a tisztességes és becsületes alkotó ember védelme, az egzisztenciális létbiztonság, amely nagymértékben társadalmi, politikai, erkölcsi kérdés is. A társadalom garantálja az ingyenes egészségügyi alapellátást, amellyel néha egy kicsit többet is foglalkozhatnánk. Az emberiség történelmében az emberek egészségügyi létbizonytalansága végigvonult, és önök is nagyon jól tudják, hogy bizony a tőkés országokban, ahol természetesen magas színvonalú és jól szervezett egészségügy van, a szociális oldala egyáltalán nem a társadalmi igazságosság elvei szerint rendeződik. Nálunk a társadalom garantálja az egyénnek, hogy művelődhet, amely az egyik legfontosabb emberi jog, gondoskodik az idősekről. A lakásprogram 15 éve alatt egymillió lakás épült fel, így minden harmadik-negyedik magyar állampolgár, illetve család új lakásba költözött. Nem vigasz ez azoknak, akiknek nincs lakásuk, de a realitáshoz hozzátartozik, és az egyéni létbiztonságnak nagyon fontos eleme. Miközben gazdasági érdeklünkéből a béreket a munka szerint differenciáljuk, eközben szociális törekvéseink alapján a jövedelmeket a családok között nivellálni igyekszünk, vagyis csökkenteni a különbségeket. Ennek sok konkrét megnyilvánulására lehetne utalni, egyebek között arra, hogy nem könnyű gazdasági helyzetünkben 1975-76-ban a nivelláló életszínvonalat stabilizáltuk és kiegyensúlyozottan emeltük is.

A társadalom tehát garantálja a szocialista életmód feltételeit, de egyben éppen ezzel a garanciával együtt megfogalmazza követelményeit is a szocialista életmóddal összefüggésben. Megfordítva a dolgot a kérdés úgy merül fel, hogy vajon az egyén mennyire veszi vállalra a társadalom gondját, baját, egy közösség problémáját? Ennek megítélésénél is mindenek-

előtt a pozitívumokra utalunk: a kommunista szombatokra, a szocialista brigádok társadalmi munkáira, a véradó mozgalomra, az építőtáborokra, az őszi betakarításra és így tovább. Megszámlálhatatlan megnyilvánulása van annak, amikor az egyén nem törvényes kötelezettségből, hanem belső ösztönzésből vállalja a közösség gondjainak megoldását. Azt gondolom, hogy a szemléletformálásban egyidőben mi egy kicsit úgy mentünk neki a negatívumoknak - gondoljunk a kispolgáriságra -, hogy közben kisebb szerep jutott ezeknek a pozitív tényezőknek a propagálására. Pedig miközben a negatívumokkal szemben föllépünk, ezeknek a pozitívumoknak a propagálását is hangsúlyoznunk kell.

A szocialista életmód egyik kulcskérdése a marxizmus-leninizmus dinamikus hegemóniájának biztosítása, sőt bizonyos területeken egyedüli jelenlétére való törekvés - gondoljunk az állami oktatásra és a társadalomtudományokra. A politikai fejlődésnek nagymértékben előfeltétele és körülménye a társadalom ideológiai arculata. A békés egymás mellett élés együtt kell hogy járjon az ideológiai felkészültséggel, eszménk erejének hirdetésével a nemzetközi porondon is. Nagymértékben megnövekedett a reális szocializmus politikai gyakorlata iránti érdeklődés, amely szükségszerűen veti fel ennek ideológiai aspektusait is. Az ideológiai munkát fontossá teszi az is, hogy reális képet alkossunk fejlődésünkről, végzett munkánkról, feladatainkról. Ebben a realitásban benne van az eredmények és a problémák vállalása, a problémák okainak - a más hibáinak és saját hibáinknak - feltárása is. Ez utóbbiban nem vagyunk túl erősek. Az emberekkel beszélgetve általában jól tudjuk, hogy más mit csinál rosszul, és el is tudjuk mondani, de azt hogy netán "én" mit csináltam rosszul, ezt már nem szoktuk olyan hangosan elmondani. Márpedig azt gondolom, hogy van annyi eredmény a munkánkban, amely eredménnyel a hibákat is vállalni lehet. Tehát a reális társadalomszemlélet kialakítása, a napi politikai kérdések ideológiai összefüggéseivel való foglalkozás nagyon lényeges művelődési tényező életmódunkban.

Fontos ideológiai kérdéskör a proletárdiktatura és szocialista demokrácia viszonya, a hatalom kérdése, amely a szocialista életmód alapvető garanciája és feltétele, nagyon sok művelődési összefüggéssel. Gondoljunk például arra, hogy a szocialista demokrácia szélesedése - amely ugyan nem egyenlő a jogi műveltséggel - lassabban halad megfelelő állampolgári alapműveltség nélkül mint azzal. Lényeges tartalmi kérdéskör a szocialista hazafiság és a proletár nemzetköziség egysége és azonossága, a cselekvésben való jelenlétének fontossága. A számos tartalmi kérdés közül csupán egy dolgot szeretnék kiemelni az életmód és hazafiság kérdésénél, ez pedig az alkotómunka, mint a hazafiság kulcskérdése. Ez a mi hazafiság, különösen történelmi hazafiság szemléletünkben, közgondolkodásunkban úgy tűnik, nincs a helyén. Nincs a helyén az, hogy a történelem nagy eseményei, változásai, minőségi csúcspontjai a forradalmak, a szabadságharcok, a parasztlázadások azért jöhettek és jöttek létre, mert voltak mindennapok, volt alkotómunka, százezrek és milliók dolgoztak, alkottak ismeretlenül az utókor számára. Nem kiemelkedően és láthatóan, de náluk nélkül nem lett volna sem szabadságharc, sem forradalom, sem győzelem. Ha ezt nem tesszük, akkor a mai fiatalok nehezen tudnak választ kapni arra, hogy mit is jelent a mindennapok forradalmiságában az alkotómunka primátusa.

Figyelemre méltó az érdekviszonyok és az életmód kapcsolata is. Vannak, akik eleve tagadják az érdek pozitív jelenlétét a szocialista életmódban. Márpedig az érdekek a történelemben jelen voltak a haladó mozgalmakban is, és jelen vannak ma is. Marx fiatal éveiben írta találóan: Az eszme mindig felsült, ha ellenkezett az érdekekkel. Lenin így utal az érdekre az Októberi Forradalom negyedik évfordulóján mondott beszédében: "Ne közvetlenül a lelkesedésre építsünk, hanem a nagy forradalom szülte lelkesedés segítségével a személyes érdekre..."^{/3/} Szóval "nem bűn" az érdek jelenléte a szocializmusban.

Természetes dolog, hogy az érdekek helyzete, strukturája, különböző érdekviszonyok egymáshoz való alakítása, alakulása konkrét társadalmi, történelmi időszakokban konkrétan van jelen. Hazánkban ma - és ez az életmódunknak is nagymértékben meghatározója - társadalmi érdekazonosság van a szocialista társadalom felépítésében. Az érdekazonosság minden gazdasági, társadalmi feltétele adott. A társadalom termelésének döntő többsége össznépi és csoport-, tehát kollektív tulajdon formában realizálódik /a nemzeti jövedelem előállításának 97-98 százaléká/. Ennek társadalmi és politikai konzekvenciája a népi-nemzeti egység, a társadalmi érdekazonosság. Ugyanakkor ez a társadalmi érdekazonosság nem jelent konfliktusmentességet a társadalom egyes csoportjai között, csoport-és társadalmi érdek, az egyéni érdek és egyéni érdek, a csoport-és csoportérdek között. Ezeknek az érdek-összeütközéseknek egy jelentős része előrevivő összeütközés. Előrevivő érdekösszeütközés, és ezeket nem megszüntetni, nem mechanikusan kiiktatni kell, hanem megnézni, hogy az érdek-összeütközésben melyik az előrevivő, és melyik a visszahúzó rész. Hányszor van az, hogy egy rendelkezés tilt valami olyat, amelyet az egyén javasol. A rendelet, a paragrafus az osztársadalom érdekeit fejezi ki, mégis lehet, hogy annak az egyénnek, aki egy újítást, egy kezdeményezést tett, igaza van, és a rendeletet kell módosítani.

Sorolhatnánk még az érdek-összeütközéseket, amelyek nem antagonisztikusak - hiszen ebben különbözik a kapitalizmusban létező érdek-összeütközéstől -, hanem feloldhatók. Ahhoz azonban, hogy a különböző érdekkonfliktusok ne okozzanak társadalmi problémákat, nagyon fontos a szocializmusban az érdekkonfliktusok "tűrési határának" a helyes meghatározása. Mert csak tűrési határon belül lehet engedni érdek-összeütközéseket. Számptalan példája van annak, amikor a politikai vezetés, a párt ilyen konfliktus "tűrési-határokat" huzott meg. /Emlékeznék rá, amikor a hetvenes évek elején beruházási stoppot kellett elrendelni./ Érdekkonfliktusokból következően törekedett az ipar és a mezőgazdaság is beruházni, de látni lehetett, ha ez tovább megy, akkor olyan politikai problémák gyökere lehet, amely már súlyos gondot jelent. Ugyanez volt a helyzet 1972-

ben, amikor a munkások helyzetét illetően kellett érdek-összeütközést felszámolni. Látni lehetett azt, hogy itt a "tűrési határ" meghúzása vagy elmulasztása már komolyabb gondokat jelentett. Sorolhatnák még más olyan példákat is, amelyek azt mutatják, hogy nem tagadjuk a konfliktusokat, és nem akadályozzuk meg mechanikusan első csírájában természetesen azokat - ha nem állnak szembe a társadalom alapvető politikai érdekeivel -, de a tűrési határt jól meg kell húzni. Az életmódban természetesen azokat az érdekeket kell ösztönözni és propagálni, amelyek a társadalom legszélesebb érdekeivel vannak összhangban, és a társadalom közös törekvéseit viszik előre.

A családi életmód

A következőkben a szocialista családi élet és az életmód összefüggésének egy-két tényezőjére kívánok utalni. A szocialista családi élettel való foglalkozást sem most kezdtük, hanem a felszabadulás óta folyamatosan, rendszeresen és állandóan napirenden tartottuk. Ugyanakkor a különböző időszakokban a szocialista életmód alakításának más elemei kerültek nagyobb hangsúllyal előtérbe. Ezeknek a feladatoknak a megoldása önmagában sem a családoktól függetlenül történt. Mostanában - anélkül, hogy ezek az elemek háttérbe szorulnának -, a családdal, mint a társadalom alapsejtjének életmódjával is nagyobb hatékonysággal foglalkozunk. Ezt több tényező indokolja. Indokolja az, hogy a családok gondolkodása, szemlélete, életvitele nagymértékben visszahat a társadalom, a termelés alakulására, fejlődésére. Sok példát lehetne erre mondani. Társadalmi méretekben azt mondjuk, hogy első a termelés, azután az elosztás és azután jön a fogyasztás. Ugyanakkor a család nem termelői közösség, hanem fogyasztói közösség, mint fogyasztó van együtt, egy helyen és nem mint termelő. Ha most ez azt jelenti, hogy a családban a fogyasztás - elosztás - termelési szemlélet sorrendje alakul ki, a társadalomban pedig a másik sorrend, ez konfliktushelyzet forrása - különösen a felnövekvő gyermekeknél -, akik nem tudják a követelményrendszerben ezt a konfliktust elhelyezni. Tehát nagyon lényeges és

fontos, hogy a társadalom szerlélete és a család szemlélete megfelelően, párhuzamosan alakuljon.

Egy másik példa: miközben társadalmi méretekben a nőpoli-
tika kibontakozása, a nők gyakorlati egyenjogúsága van napi-
renden, ezt sok szempontból elősegíti vagy akadályozza a csa-
ládi szemlélet alakulása. Felmerül a kérdés, hogy a családi
élettel kapcsolatban a feltételek javítása magával hozza-e au-
tomatikusan a szocialista szemléletű családi életvitel alaku-
lását vagy nem. Azt gondolom, a kérdés egyértelmű: nem hozza
automatikusan magával, mint ahogy az életmódot más területen
sem hozza magával a feltételek változása. Csupán egy-két pél-
dát kívánok említeni ennek illusztrálására. Miközben a csalá-
di életfeltételek javultak, nem alakultak ezzel párhuzamosan
a szocialista családi magatartás bizonyos vonásai. Az egyik
dolog a népesedési helyzet. Azt gondolom elvtársak, minden
gondunkkal együtt is a gyermeknevelés feltételei az elmúlt év-
tizedekben nagymértékben fejlődtek és javultak. Ezzel azonban
nem járt együtt párhuzamosan a gyermekszemléletű családi élet,
hiszen a "kicsi vagy kocsi" szemléletében közismerten nem rit-
kán ez utóbbi került előtérbe. Az 1970-es évek szociális ked-
vezményei igen jelentősen és pozitívan járultak hozzá a népe-
sedési helyzet megváltozásához, de nem mondhatunk le a szem-
léletformálásról sem.

Vagy másik dolog: a családi életfeltételek javulnak, köz-
ben párhuzamosan emelkedik az állami gondozott gyermekek szá-
ma. Állami gondozott gyermekek valószínű mindig lesznek, hi-
szén élethelyzetek, tragédiák mindig adódnak, amikor nincs
más, mint az állam. De most nem ezekre a szituációkra, hanem
az emberi felelőtlenségből állami gondozottá vált gyermekekre
utalok, amikor azt hangsúlyozom, hogy a családi életre nevelni
ilyen szempontból is kell. De itt kell szólni a kettős neve-
lésről is. Ennek is könyvtárnyi a szakirodalma, nem hiszem,
hogy újat lehetne hozzá mondani. Egy dolgot fogalmaznék csak
meg, azt, hogy a kettős nevelés hosszú ideig elkerülhetetlen,
szükségszerű velejárója volt a szocialista társadalom egész
nevelési programjának, hiszen nagy tömegben egy régi társadal-

mi rendszerben nevelkedett szülő és egy új szemléletűvé formálódó gyermek szituációja állt fenn. Lassan azonban már az iskolába kerülő gyermekek szüleit is mi neveltük. Így a kettős nevelés, amely egyidőben szükségszerűen jelen volt a régi rendszer kritikájaként, ha nem vigyázunk, az önkritikánkat kell megfogalmazni, ha a kettős nevelés aránya és iránya nem csökken. Természetesen csökken, de ezzel csak azt akarom hangsúlyozni, hogy a mi oktatásügyünknek - amikor munkaerőt és közéleti állampolgárt nevel - egyben azt a szülőt is nevelnie kell, aki a holnapi oktatásügynek nem ellenlábasa lesz a nevelésben, hanem együttműködő partnere. Nem akarom persze csak az iskola felelősségét hangsúlyozni, hiszen a családi kapcsolatok, a tradíciók hosszú ideig jelen lesznek, csupán a szülővé nevelés feladatait szeretném itt aláhuzni.

Nos, sorolhatnánk még, azt gondolom, azokat a tényezőket és momentumokat, amelyek indokolják, hogy a családi élet kérdéseivel foglalkozzunk. És hogy miért így és miért most foglalkozunk ebben az összefüggésben, egy történelmi példát említenék, amely azt gondolom, magyarázata annak, hogy a család kérdése miért ilyen összefüggésben és a fejlődésnek miért csak egy adott időszakában kerülhet napirendre. Azt gondolom, hogy törvényszerű dolog, hogy K. Marx és F. Engels munkásságukat nem A család, magántulajdon és az állam eredete című művükkel kezdték, hanem A kommunista kiáltvánnyal, A tőkével, vagyis a gazdasági, társadalmi fejlődés törvényszerűségeit vizsgáló munkájukkal, és csak alkotó éveik végefelé - közismerten a nyolcvanas évek elején - jutottak el oda, hogy ennek az egész kérdéskörnek a családra való adaptálásával foglalkozzanak. Marx 1883-ban bekövetkezett halála miatt ez Engels munkája maradt. Ezt megfordítva nehéz lett volna elképzelni. Nem lehet először a család-problematikát vizsgálni, és azután a gazdasági és a társadalmi törvényszerűségeket. Ha ezt vesszük, hazánkban is a családdal kapcsolatban először a nagy gazdasági, társadalmi feladatokat kellett megoldani, és nem az életmódra neveléssel kezdeni. Most azonban - a feltételek változásával - a családi életmódra nevelés hatékonysága nagymér-

tékben visszahat gazdasági-társadalmi életünkre. Nekünk első-
sorban és döntően a hazai tényezők miatt kell a család kérdé-
sével foglalkozni. De azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy
a tőkés világban a "válságszemléletek" között jelen van a "csa-
lád világválságát" hirdető nézet is. Ezzel szemben nekünk ha-
tározottan fel kell lépniünk. Hiszen a család válsága a kapita-
lizmusban tulajdonképpen egy társadalmi válság jelenléte a
társadalom alapsejtjében. Ez nem azt jelenti, hogy ott nincs
rendes család, persze hogy van, sok tizezer meg százezer, de
maga a családproblematika mint válságtényező ugyanúgy a nagy
társadalmi válság része, mint például az oktatás válsága. Ez-
zel nekünk határozottan szembe kell szállniunk, és tulajdon-
képpen a családdal, mint a szocializmusban önmagát, funkcióját
mindinkább megtaláló és kifejlesztő társadalmi alapsejttel
kell foglalkoznunk.

J e g y z e t

- /1/ Kulcsár Kálmán: A szocialista életmód formálásának feltételei és politikai problémái. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 38. old.
Kozma Ferenc: Jólét szocialista módon. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 133. old.
Dr. Nagy Emil: Hogyan éljünk? Életmód, életvitel mai társadalmunkban. Kossuth Könyvkiadó, 1977. 88. old.
Szabó Imre: Társadalmi átalakulás és az életmód változása. Társadalmi Szemle. XXXI. évfolyam 8-9. 1976. augusztus-szeptember, 35-46. old.
- /2/ A pártpropaganda soronlevő feladatai. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1976. október 26-i ülése. Kossuth Könyvkiadó, 1976. 22-24. old.
- /3/ Az Októberi Forradalom negyedik évfordulója: Lenin: Az Októberi Forradalomról. Kossuth Könyvkiadó, 1977. 90. old.